

UDK 303.446.4:355.426(460)"1936/1939"
94:355.216(460)"1936/1939"
930(460)"1945/..."

ERVE LEMEL

Centar za društvenu istoriju savremenog sveta
Univerziteta Paris 1 Panteon-Sorbona i
Nacionalni centar za naučna istraživanja
lemesle.herve@wanadoo.fr

DOI: <http://doi.org/10.31212/spanci.2024.27.lem.19-32>

DOBROVOLJCI IZ ČITAVOG SVETA U REPUBLIKANSKOJ ŠPANIJI. PREDUGO JEDNOSTRANA I JOŠ UVEK NEPOTPUNA ISTORIOGRAFIJA

APSTRAKT: Učešće stranaca u borbi španskih republikanaca protiv pobunjenika predvođenih generalom Frankom bilo je, od početka sukoba, a i danas je, predmet brojnih publikacija. U tom široko proučenom sukobu, svaka strana je tvrdila da je u pravu i demonizovala je protivničku, a ta manihejska vizija trajno je obeležila i literaturu. Trebalo je sačekati otvaranje arhiva osamdesetih godina prošlog veka da bi profesionalni istoričari mogli da započnu rad na kritičkoj analizi i preispitivanju mitova čvrsto kovanih od početka tridesetih godina prošlog veka. Ako je opšta istorija Španskog građanskog rata i posebno ona o grupacijama antifašističkih dobrovoljaca sa Zapada sada bolje poznata, proučavanje drugih nacionalnih grupa još uvek je nepotpuno.

KLJUČNE REČI: međunarodni dobrovoljci, Internacionalne brigade, istoriografija, prozopografija, mitovi

ISTORIOGRAFIJA ZASNOVANA NA PRISTRASNIM SVEDOČANSTVIMA DO POČETKA 70-IH

Komesarijat Internacionalnih brigada delio je tokom sukoba brošure u kojima su međunarodni dobrovoljci predstavljani kao „borci za slobodu“, spremni da žrtvuju svoje živote za odbranu mira, demokratije, socijalne pravde i kulture, koje su u Španiji i čitavom svetu ugrožene fašističkom agresijom i varvarstvom. U tom okviru, jugoslovenski dobrovoljci su objavili dve brošure u kojima su izneli razloge svog opredeljenja i iskustva svojih sunarodnika, heroizujući ih kao uzore discipline, solidarnosti i samožrtvovanja, posebno one koji su već pali u borbi. Prva¹ je posvećena Blagoju Paroviću,

1 Carl Anger (Veljko Ribar), Dragutin Gustinčić, Carlo Ortega (Karlo Mrazović), *Nuestros Españoles*, (Madrid: Ediciones del comisariado de las brigadas internacionales, 1937). Prevedena sa španskog na srpskohrvatski i ponovo objavljena u izdanju Udruženja jugoslovenskih dobrovoljaca Španske republikanske vojske pod naslovom *Naši Španci*, (Sarajevo: Oslobođenje, 1984).

bivšem članu Politbiroa Komunističke partije Jugoslavije, koji je predstavljao KPJ pred španskom KP i potom kao politički komesar XIII internacionalne brigade poginuo 5. jula 1937. na samom početku brunetske ofanzive. Druga² je posvećena „učesću studenata iz Jugoslavije u borbi španskog naroda“. Ovoj crvenoj legendi, koja je veličala međunarodni komunistički pokret kao vatrenog branioca republikanske zakonitosti, brižljivo prikrivajući razočaranja dobrovoljaca i njihove interne nesuglasice, suprotstavljala se crna legenda, koja je osuđivala zlostavljanja i zločine koje su počinili španski republikanci i internacionalci potčinjeni Moskvi u cilju uspostavljanja staljinističke diktature u Španiji. Tako u svom svedočenju objavljenom nakon napuštanja Internacionalnih brigada, belgijski dobrovoljac Nik Gilan (Nick Gillain) žestoko napada vođe poput Andrea Martija (André Marty), „zlog duha brigada“, i generala Valtera (Karol Świerczewski), koga pominje ovim rečima: „Znao sam da je imao vilu u predgrađu [Madrida], a potajno su kolale priče da su se tu održavale orgije sa nagim plesačicama i flašama šampanjca u korpama“³; 1941. Gilan se pridružio 28. SS valonskoj diviziji (Wallonie) da se bori na Istočnom frontu...

Ova različita sećanja na Španski građanski rat ponovo su oživela za vreme Hladnog rata; pristalice SSSR-a i antistaljinisti svih vrsta preuzimali su i proširivali uzajamne optužbe iznošene tokom sukoba. Ipak, novinari i pisci šezdesetih godina pokušavali su da iznesu manje pristrasnu viziju, ostajući zavisi o do tada objavljenim svedočanstvima. Među tim delima može se izdvojiti rad Britanca Vinsenta Broma (Vincent Brome) (1910–2004), biografa Klementa Atlija (Clement Attlee), H. G. Velsa (Wells), Anajrina Bevana (Aneurin Bevan) i Sigmunda Frojda⁴ (Sigmund Freud), kao i francuskog degoliste Žaka Delperije de Bajaka⁵ (Jacques Delperrié de Bayac). Ipak, anglosaksonska historiografija ostaje trajno obeležena antikomunističkim čitanjem, o čemu svedoči rad Dana Ričardsona (R. Dan Richardson) (1931–) koji potvrđuje da su Interbrigade „bile važno političko, ideološko i propagandno sredstvo kojim se služila Kominternu“.⁶

2 Carl Anger, Božidar Maslarić, Veljko Vlahović, Slobodan Mitrov, *Krv i život za slobodu! Slike iz života i borbe studenata iz Jugoslavije u Španiji*, (Barcelona: Izdanje Federalne Unije Španjolskih Studenata (UFEH), 1938). Zahvaljujući Čedi Kaporu doživela je sedam izdanja posle 1945.

3 Nick Gillain, *Le mercenaire. Carnet de route d'un combattant rouge*, (Paris: Fayard, 1938), 31, 226.

4 Vincent Brome, *The International Brigades: Spain 1936–1939*, (London: Heinemann, 1965).

5 Jacques Delpierre de Bayac, *Les brigades internationales*, (Paris: Fayard, 1968).

6 R. Dan Richardson, *Comintern Army: The International Brigades in the Spanish Civil War*, (Lexington: University of Kentucky Press, 1982), 2.

ISTORIOGRAFSKI ZAKRET 80-IH I 90-IH GODINA 20. VEKA

Flamanski historičar Rudi Fan Doorslaer (Rudi Van Doorslaer, 1951–) objavio je 1980. prvu sociološku studiju o grupi belgijskih dobrovoljaca, oslanjajući se, između ostalih, i na arhiv iz Salamanke.⁷

Četiri godine kasnije, velški historičar Huel Francis (Hywel Francis) (1946–2021), budući laburistički poslanik od 2001. do 2015, iznosi revidiranu verziju svoje pionirske teze o velškim rudarima koju je odbranio 1977. na osnovu novinskih članaka, pisama i intervju sa veteranima.⁸ Povodom 50. godišnjice osnivanja Internacionalnih brigada, u Zagrebu⁹ je organizovan prvi naučni skup sa saopštenjima zasnovanim na svedočenjima bivših boraca i dokumentima iz jugoslovenskih arhiva, posebno beogradskog Arhiva Jugoslavije, koji ima fond posvećen jugoslovenskim dobrovoljcima,¹⁰ u kome se nalaze kopije moskovskih dokumenata dobijene 60-ih godina.¹¹ Na osnovu statistike koju je 1941. u Moskvi sačinio Veljko Vlahović o 1.192¹² dobrovoljca i spiska od 1.664 dobrovoljca koji je 1971. objavilo Udruženje jugoslovenskih dobrovoljaca Španske republikanske vojske 1936–1939 (UJDŠRV),¹³ Stanislava Koprivica-Oštrić je predstavila profil jugoslovenske grupe¹⁴; celina je ipak ostala nedorečena i obeležena titoističkom historiografijom koja je veličala delovanje KPJ. Tim hrvatskih, slovenačkih i italijanskih istraživača – među kojima je bio i Marko Pupini (Marco Puppini) (1951–), autor knjige o dobrovoljcima iz Furlanije, Julijske krajine i Istre¹⁵ – delimično je popunio te praznine 1988. biografskim rečnikom u kome je obrađeno 277 dobrovoljaca iz Julijske krajine, Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara.¹⁶ Ali je i on sistematski izbegavao

7 Rudi Van Doorslaer, „Les volontaires gantois pour les Brigades internationales en Espagne. Motivations du volontariat pour un conflit politico-militaire“, *Cahiers d'histoire de la Seconde Guerre mondiale* X (n°6), octobre 1980, 145–188.

8 Hywel Francis, *Miners against Fascism: Wales and the Spanish Civil War*, (London: Lawrence and Wishart, 1984).

9 *Španjolska 1936–1939. Prilozi sa znanstvenog savjetovanja*, (u Zagrebu, 8–9. XII. 1986), ur. Ljubo Boban, (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnost, Globus, 1989).

10 Posebno zbornik *Španija 1936–1939. Zbornik sećanja jugoslovenskih dobrovoljaca u španskom ratu*, (Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1971), 5 tomova.

11 Arhiv Jugoslavije, fond 724.

12 AJ, 724, Šplb10, Kadrovska komisija (za strance) CK KPŠ, Jugoslovenski dobrovoljci u republikanskoj Španiji (1936–1938). Statistika, Moskva, jul 1941.

13 „Spisak Jugoslovena - španskih boraca“, *Španija 1936–1939*, tom 5, 505–576.

14 Stanislava Koprivica-Oštrić, „Jugoslavenski dobrovoljci u jedinicama Španjolske republikanske vojske 1936–1939“, *Španjolska 1936–1939*, 134–156.

15 Marco Puppini, *In Spagna per la liberta. Antifascisti friulani, giuliani e istriani nella guerra civile Spagnole 1936–1939*, (Udine: Istituto friulano per la storia del movimento di liberazione, 1986).

16 *Naši Španjolski dobrovoljci. Nostri volontari di Spagna. Naši španski prostovoljci*, ur. Marino Buducin, Mihael Sobolevski, (Rijeka: Centar za historiju radničkog pokreta i NOR Istre,

da govori o neuspjesima dobrovoljaca, a posle razbijanja jugoslovenske federacije 1991–1992. trajno je prekinuto interesovanje velike većine istoričara za tu temu. Godine 1989, književnik Arno Lustiger (1924–2012), koji je preživeo Holokaust, objavio je na nemačkom jeziku prvu, pionirsku sintezu o jevrejskim dobrovoljcima, prevedenu na francuski dve godine kasnije.¹⁷

Otvaranje sovjetskih arhiva, posebno onog Komunističke internacionale (RGASPI), omogućilo je pristup neobjavljenim izvorima, iz baze Interbrigada, koji su 1939. odneti iz Barselone u Moskvu preko Pariza i Avra (Le Havre) i koji su sadržali izveštaje, spiskove, korespondenciju, ocene dobrovoljaca (karakteristike), biografije, demobilizacijske upitnike. Piter Karol (Peter N. Carroll) (1943–) predstavio je 1994. prvu sintezu o američkim dobrovoljcima, koristeći arhive Udruženja veterana (ALBA) i arhive RGASPI-ja, sa jednim potpuno novim delom, koji se bavio sudbinom dobrovoljaca nakon rata u Španiji.¹⁸ Te iste godine, novozelandski pravnik Majkl Džekson (Michael Jackson) preduzeo je podsticajno kritičko preispitivanje istorije Internacionalnih brigada, ali bez korišćenja novih izvora.¹⁹ Udruženje italijanskih veterana (AICVAS) bilo je prvo koje je 1996. objavilo biografski rečnik sa svim italijanskim dobrovoljcima.²⁰ Remi Skutelski (Rémi Skoutelsky) (1966–) odbranio je iste godine tezu o francuskim dobrovoljcima, prvu veliku prozopografiju, bazično usmerenu na njihove profile i iskustva u Španiji;²¹ njena revidirana verzija objavljena 1998. postala je bestseler, sa više od 150.000 prodatih primeraka.²² Na moskovske arhive oslanja se i Anri Veenkel (Henri Wehenkel) (1940–) u svojoj dubinskoj analizi luksemburškog kontingenta.²³ Koristeći američke, britanske, španske i ruske arhive, Džejms Hopkins (James K. Hopkins) (1941–) usmerio je svoje proučavanje na angažovanje britanskih intelektualaca.²⁴ Na tragu ovih istraživanja, prva velika međunarodna konfe-

Hrvatskog primorja i Gorskog Kotara; Rovinj: Centro di ricerche storiche, 1988).

17 Arno Lustiger, „*Shalom Libertad!*“ *Les Juifs dans la guerre civile espagnole 1936–1939*, (Paris: Le Cerf, 1991).

18 Peter N. Carroll, *The Odyssey of the Abraham Lincoln Brigade: Americans in the Spanish Civil War*, (Stanford: Stanford University Press, 1994).

19 Michael Jackson, *Fallen Sparrows: The International Brigades in the Spanish Civil War*, (Philadelphia: American Philosophical Society, 1994).

20 Alvaro Lopez et al., *La Spagna nel nostro cuore 1936–1939. Tre anni di storia da non dimenticare*, (Roma: AICVAS, 1996).

21 Rémi Skoutelsky, „Les volontaires français en Espagne républicaine, 1936–1939“, (thèse de doctorat, Université de Paris 1, 1996).

22 Rémi Skoutelsky, *L'espoir guidait leurs pas. Les volontaires français dans les Brigades internationales 1936–1939*, (Paris: Grasset, 1998).

23 Henri Wehenkel, *D'Špuniekämpfer. Volontaires de la guerre d'Espagne partis du Luxembourg*, (Dudelange: Centre de documentation sur les migrations humaines, 1997).

24 James K. Hopkins, *Into the Heart of Fire: the British in the Spanish Civil War*, (Stanford: Stanford UP, 1998).

rencija, koja je organizovana 1997. u Lozani, proširila je okvir svojih razmatranja, uključujući u njega, pored boraca Interbrigada, i ulogu milicija i žena.²⁵ Među brojnim saopštenjima posvećenim nacionalnim kontingentima (francuskom, belgijskom, luksemburškom, kanadskom, američkom, austrijskom, nemačkom, italijanskom, mađarskom, latinoameričkom, severnoafričkom, azijskom), slovenački sociolog Avgust Lešnik (1951–) u svom radu je izrazio žaljenje zbog odsustva naučnih istraživanja o jugoslovenskim dobrovoljcima, ali je preuzeo podatke saopštene u Zagrebu jedanaest godina ranije.²⁶

ISTORIOGRAFSKI NAPREDAK I OGRANIČENJA OD DVEHILJADITIH

Umnožavaju se monografije posvećene nacionalnim kontingentima ili specifičnim grupama: pedantno urađena prozopografija švajcarskih dobrovoljaca uz odgovarajuće korišćenje sudskih izvora koji pokazuju kakvoj represiji su bili podvrgnuti posle povratka iz Španije,²⁷ modifikovana verzija teze odbranjene 2004. o britanskim dobrovoljcima,²⁸ dopunjena verzija jednog dela objavljenog 1969. u cilju demistifikovanja istorije severnoameričkih dobrovoljaca,²⁹ solidna studija o dobrovoljcima iz Kanade,³⁰ prerađena verzija teze jednog francuskog lingviste iz 2006. o kubanskom kontingentu bez korišćenja arhiva RGASPI-ja,³¹ studija o ženama,³² sinteze o poljskim,³³ čehoslovačkim³⁴ i jevrejskim³⁵ dobrovoljcima.

25 *Tant pis si la lutte est cruelle. Volontaires internationaux contre Franco*, dir. Stéphanie Prezioso, Jean Batou, Ami-Jacques Rapin, (Paris: Syllepse, 2008).

26 Avgust Lešnik, „Les volontaires yougoslaves dans la guerre civile espagnole“, *Tant pas si la lutte est cruelle*, 373–388.

27 Peter Huber, Nic Ulmi, *Les combattants suisses en Espagne républicaine (1936–1939)*, (Lausanne: Antipodes, 2001).

28 Richard Baxell, *British Volunteers in the Spanish Civil War: The British Battalion in the International Brigades, 1936–1939*, (Torfaen: Warren & Pell, 2007).

29 Cecil D. Eby, *Comrades and Commissars: The Lincoln Battalion in the Spanish Civil War*, (University Park: Pennsylvania State UP, 2007).

30 Michael Petrou, *Renegades: Canadians in the Spanish Civil War*, (Vancouver–Toronto: UBC Press, 2008).

31 Denise Urcelay-Maragnès, *Les volontaires cubains dans la défense de la république espagnole 1936–1939. La légende rouge*, (Paris: L'Harmattan, 2008).

32 Renée Lugschitz, *Spanienkämpferinnen. Ausländische Frauen im Spanischen Bürgerkrieg 1936–1939*, (Wien: Lit Verlag, 2012).

33 Jacek Pietrzak, „Polscy uczestnicy hiszpańskiej wojny domowej“, *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica*, n°97, 2016, 65–86.

34 Zdenko Maršálek, Emil Voráček et al., *Interbrigadisté, Československo a španělská občanská válka: Neznámé kapitoly z historie československé účasti v občanské válce ve Španělsku 1936–1939*, (Praha: Historický ústav AV ČR, 2017).

35 Gerben Zaagsma, *Jewish Volunteers, the International Brigades and the Spanish Civil War*, (London: Bloomsbury, 2017).

U isto vreme, Remi Skutelski objavljuje dva dela opšeg karaktera: jedno posvećeno slikama,³⁶ drugo globalnoj istoriji Interbrigada.³⁷ Pojavljuju se novi biografski rečnici o austrijskim³⁸ i nemačkim³⁹ dobrovoljcima, kao i o ženama.⁴⁰ U Francuskoj su redovno organizovani međunarodni skupovi: u Parizu 2006. o španskom ratu uopšte, uz deo posvećen sećanju na sukob,⁴¹ u Monpeleju 2009. o Internacionalnim brigadama,⁴² 2018. o ženama dobrovoljcima.⁴³

Francuski istoričar Eduar Sil (Edouard Sill) odbranio je 2019. tezu o svim inostranim antifašističkim dobrovoljcima u Španiji.⁴⁴

Jedan od najznačajnijih koraka napred u novijim istraživanjima o međunarodnim dobrovoljciima je stvaranje digitalnih baza podataka i postavljanje individualnih biografskih beležaka na internet. Nakon pionirskog vebajta ALBA, posvećenog američkim dobrovoljcima i redovno dopunjavano,⁴⁵ sada postoje stranice o Kanađanima,⁴⁶ Italijanima⁴⁷ – najpotpunija, sa linkovima na italijanske i ruske arhive, Austrijancima,⁴⁸ Holanđanima,⁴⁹ Litvancima,⁵⁰ Francuzima,⁵¹ Jevrejima,⁵² ženama;⁵³ uskoro bi trebalo da posta-

36 Michel Lefebvre, Rémi Skoutelsky, *Les brigades internationales. Les images retrouvées*, (Paris: Seuil, 2003).

37 Rémi Skoutelsky, *Novedad en el Frente. Las Brigadas internacionales en la guerra civil*, (Madrid: Temas de Hoy, 2006).

38 Hans Landauer, Erich Hackl, *Lexikon der österreichischen Spanienkämpfer 1936–1939*, (Wien: Theodor Kramer, 2008).

39 Werner Abel, Enrico Hilbert, „Sie werden nicht durchkommen!“ *Deutsche an der Seite der Spanischen Republik und der sozialen Revolution*, (Lich: Verlag Edition AV, 2015).

40 Ingrid Schiborowski, Anita Kochnowski, *Frauen und der spanische Krieg 1936–1939. Eine biografische Dokumentation*, (Berlin: Verlag am Park, 2016).

41 *La guerre d'Espagne. L'histoire, les lendemains, la mémoire*, dir. Roger Bourderon, (Paris: Tallandier, 2007).

42 *Nouveaux regards sur les Brigades internationales. Espagne 1936–1939*, dir. Stanislav Demidjuk, Rémi Skoutelsky, (Montpellier: Indigène, 2010).

43 *¡Solidarias! Les volontaires étrangères et la solidarité internationale féminine durant la guerre d'Espagne (1936–1939)*, dir. Edouard Sill, (Rennes: PUR, 2022).

44 Edouard Sill, „Du combattant volontaire international au soldat-militant transnational: le volontariat étranger antifasciste durant la guerre d'Espagne (1936–1938)“, (thèse de doctorat, Université de Paris 1, 2019).

45 <https://alba-valb.org/volunteer-database/>

46 <https://spanishcivilwar.ca/volunteers/browse>

47 http://www.antifascistispagna.it/?page_id=763

48 <https://www.doew.at/erinnern/biographien/spanienarchiv-online>

49 <https://spanjestridders.nl/bios>

50 <https://brivpratigie.wordpress.com/>

51 Dva sajta: prvi, Dictionnaire biographique du mouvement ouvrier et du mouvement social (le Maitron), <https://maitron.fr/>; drugi, Amis des combattants en Espagne républicaine (ACER), <http://brigadesinternationales.fr/wiki/Accueil>

52 <https://www.jewishvirtuallibrary.org/jews-who-served-in-the-international-brigade-in-the-spanish-civil-war>

53 <https://internationale-frauen-im-spanischen-krieg-1936-1939.de/>

ne dostupna baza podataka belgijskog kontingenta,⁵⁴ rezultat gore pomenu- tih radova Rudija Fan Dorslaera, koje je dovršio Fransoa Fan Pel (François Van Pelt). Univerzitet u Barseloni pokušava da prikupi sve dostupne podatke o svim internacionalnim dobrovoljcima, sa linkovima na druge sajtove i u nekim slučajevima na datoteke RGASPI-ja, ali ovaj herkulovski zadatak suo- čava se s problemima identifikacije, preklapanja između nacionalnih kontin- genata, pojedinaca koji se pominju nekoliko puta.⁵⁵

Kad je reč o jugoslovenskim dobrovoljcima, uprkos revizionizmu koji je harao postjugoslovenskim državama, diskvalifikujući titoizam, anti- fašizam i progresivnost generalno,⁵⁶ nekoliko ozbiljnih naučnih studija za- snovanih na do tada nekorišćenim izvorima ugledalo je svetlo dana. Hrvat- sko-američki pravnik Džon (John) Kraljić uradio je 2002. godine magistarski rad o hrvatskoj zajednici u Severnoj Americi i Španskom građanskom ratu, prvu kritičku analizu titoističke historiografije na tu temu, koristeći američke, jugoslovenske i ruske arhive.⁵⁷ Hrvatski istoričar Vjeran Pavlaković je 2005. u Sijetlu odbranio doktorat o političkim posledicama Španskog građanskog rata 1936–1939. na Hrvatsku.⁵⁸ Konferencija posvećena slovenačkim dobro- voljcima okupila je 2010. u Kopru slovenačke i italijanske istraživače.⁵⁹ I au- tor ovog teksta je 2011. odbranio doktorsku tezu o svim dobrovoljcima ro- đenim u Jugoslaviji, u prekograničnim oblastima, u iseljeništvu i svima onima koji su bili vezani za ovu zemlju pre ili posle Španije.⁶⁰ Ova prozopografija, koja prati putanje dobrovoljaca od rođenja do smrti i stoga uključuje dugi razvojni put koji su oni prešli od 1939. pa nadalje, mora se iznova obraditi u svetlu brojnih novih podataka koji su postali dostupni nakon više od deset godina. Srpski istoričar Stefan Gužvica je odbranio 2018. u Budimpešti tezu o frakcionaškim borbama unutar KPJ koje su imale posledice na Jugoslove- ne angažovane u Španiji.⁶¹ Njegov kolega Vladan Vukliš, četiri godine kasni-

54 <https://www.cegesoma.be/fr>

55 <https://sidbrint.ub.edu/>

56 *Preispitivanje prošlosti i istorijski revizionizam. (Zlo)upotrebe istorije španskog građanskog rata i drugog svetskog rata na prostoru Jugoslavije*, ur. Milo Petrović, (Beograd: Udruženje Španski borci i Fakultet političkih nauka, 2014).

57 John Kraljić, "The Croatian Community in North America and the Spanish civil war", (Master's thesis, City University of New York, 2002).

58 Vjeran Pavlaković, *The Battle for Spain is ours: Croatia and the Spanish Civil War 1936–1939*, (Zagreb: Srednja Europa, 2014).

59 *Slovenci v Španski državljanski vojni. Zbornik referatov znanstvenega simpozija*, ur. Jože Hočevar, (Koper: Združenje protifašistov in borcev za vrednote NOB Koper, 2010).

60 Hervé Lemesle, „Des Yougoslaves engagés au XXe siècle. Itinéraires de volontaires en Espagne républicaine“, (thèse de doctorat, Université de Paris 1, 2011).

61 Stefan Gužvica, *Before Tito: The Communist Party of Yugoslavia during the Great Purge, 1936–1940*, (Tallinn: Tallinn University Press, 2020).

je, odbranio je tezu u kojoj detaljno analizira angažovanja jugoslovenskih dobrovoljaca od 1936. do 1939.⁶²

I pored ovog značajnog historiografskog napretka, još ima dosta praznina u istoriji međunarodnog dobrovoljačkog pokreta u republikanskoj Španiji. Brojni nacionalni kontingenti još uvek su slabo poznati, posebno oni iz Skandinavije, centralne Evrope, sa Balkana – osim Jugoslavije – i iz istočne Evrope. Nacionalni spiskovi dobrovoljaca moraju se revidirati u skladu sa kriterijumima koji su zajednički za celokupnu međunarodnu naučnu zajednicu kako bi se izbegla preklapanja, na primer između Slovenaca iz Julijske krajine i Hrvata iz Istre, s jedne, i Italijana, s druge strane, ili između Makedonaca iz Jugoslavije, Grčke i Bugarske. Kako bi se odgovorilo na te historiografske i metodološke izazove, neophodno je obrazovanje transnacionalnog tima istraživača, a skup koji je održan u Beogradu u maju 2023. godine predstavljao je važan korak na tom putu.

REZIME

Rat u Španiji je od svog izbijanja bio predmet intenzivne, neviđene, planetarne medijske bitke dveju suprotstavljenih strana – republikanaca i nacionalista. Nakon 1945. mnogi su veterani objavili svoja sećanja u kolektivnom ili individualnom formatu, s tim što se ideološka podela zadržala i tokom Hladnog rata. „Crvena legenda“ veličala je Internacionalne brigade, predvođene dominantno međunarodnim komunističkim pokretom – na uštrb drugih levičarskih opredeljenja; „crna legenda“ demonizovala je Staljinove poslušnike, okrivljujući ih za najgora zlostavljanja u cilju potčinjavanja Španije Moskvi. Iako su neki radovi, posebno anglosaksonski, nastojali da prevladaju ovu manihejsku viziju iz 60-ih, tek je 80-ih i 90-ih godina naučni rad utemeljen na arhivskim istraživanjima ugledao svetlo dana u zapadnom svetu, dok se „crna legenda“ vratila u prvi plan u postkomunističkim zemljama. Od dvehiljaditih, jedna nova generacija istraživača, posebno zainteresovana za slepe tačke dominantnog sećanja (za one koji nisu neposredno učestvovali u borbama, naročito žene, nestaljiniste uključujući anarhiste, zatim za demoralizaciju i represiju u republikanskom taboru, napetosti između dobrovoljaca...), započela je kritičko i minuciozno pregledanje i, sve češće, digitalno objavljivanje izvora. Međutim, sve te teme u nezapadnim zemljama još nisu proučene kako bi trebalo. Za to je neophodno formiranje transnacionalnog tima, a skup održan u Beogradu u maju 2023. može da bude važan korak na tom putu.

62 Vladan Vukliš, „Jugosloveni, Španski građanski rat i ratna emigracija“, (doktorska disertacija, Univerzitet u Banja Luci, Filozofski fakultet, 2022).

SOURCES AND LITERATURE

- Abel, Werner, Enrico Hilbert. „*Sie werden nicht durchkommen!*“. *Deutsche an der Seite der Spanischen Republik und der sozialen Revolution*. Lich: Verlag Edition AV, 2015.
- Amis des combattants en Espagne républicaine (ACER). Datum pristupa 20. 8. 2023. <http://brigadesinternationales.fr/wiki/Accueil>
- Anger, Carl (Veljko Ribar), Dragutin Gustinčić, Carlo Ortega (Karlo Mrazović). *Nuestros Españoles*. Madrid: Ediciones del comisariado de las brigadas internacionales, 1937.
- Anger, Carl, Božidar Maslarić, Veljko Vlahović, Slobodan Mitrov. *Krv i život za slobodu! Slike iz života i borbe studenata iz Jugoslavije u Španiji*. Barcelona: Izdanje Federalne Unije Španjolskih Studenata (UFEH), 1938.
- Baxell, Richard. *British Volunteers in the Spanish Civil War: The British Battalion in the International Brigades, 1936–1939*. Torfaen: Warren & Pell, 2007.
- Brome Vincent. *The International Brigades: Spain 1936–1939*. London: Heinemann, 1965.
- Canada and the Spanish Civil War. Datum pristupa 20. 8. 2023. <https://spanish-civilwar.ca/volunteers/browse>
- Carroll, Peter N. *The Odyssey of the Abraham Lincoln Brigade: Americans in the Spanish Civil War*. Stanford: Stanford University Press, 1994.
- De la Torre, Ignacio. Latvian volunteers in the Spanish Civil War /1936–1939. Datum pristupa 20. 8. 2023. <https://brivpratigie.wordpress.com/>
- Delpierré de Bayac, Jacques. *Les brigades internationales*. Paris: Fayard, 1968.
- Dictionnaire biographique du mouvement ouvrier et du mouvement social (CHS-CNRS). Datum pristupa 20. 8. 2023. <https://maitron.fr/>
- Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes. Datum pristupa 20. 8. 2023. <https://www.doew.at/erinnern/biographien/spanienarchiv-online>
- Eby, Cecil D. *Comrades and Commissars: The Lincoln Battalion in the Spanish Civil War*. University Park: Pennsylvania State UP, 2007.
- Francis, Hywel. *Miners against Fascism: Wales and the Spanish Civil War*. London: Lawrence and Wishart, 1984.
- Gillain, Nick. *Le mercenaire. Carnet de route d'un combattant rouge*. Paris: Fayard, 1938.
- Gužvica, Stefan. *Before Tito: The Communist Party of Yugoslavia during the Great Purge, 1936–1940*. Tallinn: Tallinn University Press, 2020.
- Hopkins, James K. *Into the Heart of Fire: the British in the Spanish Civil War*. Stanford: Stanford UP, 1998.
- Huber, Peter, Nic Ulmi. *Les combattants suisses en Espagne républicaine (1936–1939)*. Lausanne: Antipodes, 2001.

- Jackson, Michael. *Fallen Sparrows: The International Brigades in the Spanish Civil War*. Philadelphia: American Philosophical Society, 1994.
- Kapor, Čedo i dr. *Španija 1936–1939. Zbornik sećanja jugoslovenskih dobrovoljaca u španskom ratu*. Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1971.
- Kraljić, John. "The Croatian Community in North America and the Spanish civil war". Master's Thesis: City University of New York, 2002.
- *La guerre d'Espagne. L'histoire, les lendemains, la mémoire*, dir. Roger Bourderon. Paris: Tallandier, 2007.
- Landauer, Hans, Erich Hackl. *Lexikon der österreichischen Spanienkämpfer 1936–1939*. Wien: Theodor Kramer, 2008.
- Lefebvre, Michel, Rémi Skoutelsky. *Les brigades internationales. Les images retrouvées*. Paris: Seuil, 2003.
- Lemesle, Hervé. „Des Yougoslaves engagés au XXe siècle. Itinéraires de volontaires en Espagne républicaine“. Thèse de doctorat: Université de Paris 1, école doctorale d'histoire, 2011.
- Lopez, Alvaro et al. *La Spagna nel nostro cuore 1936–1939. Tre anni di storia da non dimenticare*. Roma: AICVAS, 1996.
- Lugschitz, Renée. *Spanienkämpferinnen. Ausländische Frauen im Spanischen Bürgerkrieg 1936-1939*. Wien: Lit Verlag, 2012.
- Lustiger, Arno. „*Shalom Libertad!*“ *Les Juifs dans la guerre civile espagnole 1936–1939*. Paris : Le Cerf, 1991.
- Maršálek, Zdenko, Emil Voráček. *Interbrigadisté, Československo a španělská občanská válka: Neznámé kapitoly z historie československé účasti v občanské válce ve Španělsku 1936–1939*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2017.
- Memoria historica i Brigades Internationales. Datum pristupa 20. 8. 2023. <https://sidbrint.ub.edu/>
- *Naši Španjolski dobrovoljci. Nostri volontari di Spagna. Naši španski prostovoljci*, ur. Marino Buducin, Mihael Sobolevski. Rijeka: Centar za historiju radničkog pokreta i NOR Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara – Rovinj: Centro di ricerche storiche, 1988.
- *Nederlandse vrijwilligers in de Spaanse Burgeroorlog*. Datum pristupa 20. 8. 2023. <https://spanjestrijders.nl/bios>
- *Nouveaux regards sur les Brigades internationales. Espagne 1936–1939*, dir. Stanislav Demidjuk, Rémi Skoutelsky. Montpellier: Indigène, 2010.
- *Oggi in Spania, domani in Italia*. Datum pristupa 20. 8. 2023. http://www.antifascistispagna.it/?page_id=763
- Pavlaković, Vjeran. *The Battle for Spain is ours: Croatia and the Spanish Civil War 1936–1939*. Zagreb: Srednja Europa, 2014.
- Petrou, Michael. *Renegades: Canadians in the Spanish Civil War*. Vancouver–Toronto: UBC Press, 2008.

- Pietrzak, Jacek. „Polscy uczestnicy hiszpańskiej wojny domowej“. *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica*, (Lodz), n°97, 2016, 65–86.
- *Preisпитivanje prošlosti i istorijski revizionizam. (Zlo)upotrebe istorije španskog građanskog rata i drugog svetskog rata na prostoru Jugoslavije*, ur. Milo Petrović. Beograd: Udruženje Španski borci i Fakultet političkih nauka, 2014.
- Puppini, Marco. *In Spagna per la liberta. Antifascisti friulani, giuliani e istriani nella guerra civile Spagnole 1936–1939*. Udine: Instituto friulano per la storia del movimento di liberazione, 1986.
- Richardson, R. Dan. *Comintern Army: The International Brigades in the Spanish Civil War*. Lexington: University of Kentucky Press, 1982.
- Schiborowski, Ingrid, Anita Kochnowski. *Frauen und der spanische Krieg 1936–1939. Eine biografische Dokumentation*. Berlin: Verlag am Park, 2016.
- Schirobowski, Ingrid. *Internationale Frauen im Spanischen Krieg 1936–1939*. Datum pristupa 20. 8. 2023. <https://internationale-frauen-im-spanischen-krieg-1936-1939.de/>
- Sill, Edouard. „Du combattant volontaire international au soldat-militant transnational: le volontariat étranger antifasciste durant la guerre d’Espagne (1936–1938)“. Thèse de doctorat, Université de Paris 1, école doctorale d’histoire, 2019.
- Skoutelsky, Rémi. „Les volontaires français en Espagne républicaine, 1936–1939“. Thèse de doctorat, Université de Paris 1, école doctorale d’histoire, 1996.
- Skoutelsky, Rémi. *L’espoir guidait leurs pas. Les volontaires français dans les Brigades internationales 1936–1939*. Paris: Grasset, 1998.
- Skoutelsky, Rémi. *Novedad en el Frente. Las Brigadas internacionales en la guerra civil*. Madrid: Temas de Hoy, 2006.
- *Slovenci v Španski državljanski vojni. Zbornik referatov znanstvenega simpozija*, ur. Jože Hočevar. Koper: Združenje protifašistov in borcev za vrednote NOB Koper, 2010.
- *¡Solidarias! Les volontaires étrangères et la solidarité internationale féminine durant la guerre d’Espagne (1936–1939)*, dir. Edouard Sill. Rennes: PUR, 2022.
- Sugarman, Martin. *Jews in the Spanish Civil War (1936 - 1939)*. Datum pristupa 20. 8. 2023. <https://www.jewishvirtuallibrary.org/jews-who-served-in-the-international-brigade-in-the-spanish-civil-war>
- *Španjolska 1936–1939. Prilozi sa znanstvenog savjetovanja*, ur. Ljubo Boban. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnost, Globus, 1989.
- *Tant pis si la lutte est cruelle. Volontaires internationaux contre Franco*, dir. Stéphanie Prezioso, Jean Batou, Ami-Jacques Rapin. Paris: Syllepse, 2008.
- The Abraham Lincoln Brigade Archives (ALBA). Datum pristupa 20. 8. 2023. <https://alba-valb.org/volunteer-database/>

- Urcelay-Maragnès, Denise. *Les volontaires cubains dans la défense de la république espagnole 1936–1939. La légende rouge*. Paris: L'Harmattan, 2008.
- Van Doorslaer, Rudi. „Les volontaires gantois pour les Brigades internationales en Espagne. Motivations du volontariat pour un conflit politico-militaire“. *Cahiers d'histoire de la Seconde Guerre mondiale X* (n°6), octobre 1980, 145–188.
- Vukliš, Vladan. „Jugosloveni, Španski građanski rat i ratna emigracija“. Doktorska disertacija, Univerzitet u Banjoj Luci, Filozofski fakultet, 2022. (Cyrillic)
- Wehenkel, Henri. *D'Spuniekämpfer. Volontaires de la guerre d'Espagne partis du Luxembourg*. Dudelange: Centre de documentation sur les migrations humaines, 1997.
- Zaagsma, Gerben. *Jewish Volunteers, the International Brigades and the Spanish Civil War*. London: Bloomsbury, 2017.

SUMMARY

VOLUNTEERS FROM ALL OVER THE WORLD IN REPUBLICAN SPAIN. TOO LONG A ONE-SIDED AND STILL INCOMPLETE HISTORIOGRAPHY

ABSTRACT: The participation of foreigners in the fight of the Spanish Republicans against the rebels led by General Franco was, from the beginning of the conflict, and still is, the subject of numerous publications. In that widely followed conflict, each side claimed to be right and demonized the other and that Manichean vision permanently marked the literature on the subject. It was necessary to wait for the opening of the archives in the eighties so that professional historians could start work on the critical analysis and re-examination of the myths firmly forged since the beginning of the thirties. If the general history of the Spanish Civil War and especially that of the anti-fascist volunteer groups from the West is now better known, the study of other national groups is still incomplete.

KEY WORDS: international volunteers, International Brigades, historiography, prosopography, myths

Since its outbreak, the war in Spain has been the subject of an intense, unprecedented, global media battle between two opposing sides, Republicans and Nationalists. After 1945, many veterans published their memories in a collective or individual format, with the ideological divide kept during the Cold War. The “Red Legend” glorified the International Brigades, led by the dominant international communist movement – at the expense of other left-wing orientations; “black legend” demonized Stalin’s henchmen, blaming them for the worst abuses aimed at subjugating Spain to Moscow. Although some works, especially Anglo-Saxon, sought to overcome this Manichean division of the 60s, it was only in the 1980s and 1990s that scholarly work based on archival research saw the light of day in the Western world, while the black legend returned to the forefront in post-communist countries. Since the 2000s, a new generation of researchers, who have been particularly interested in the blind spots of dominant memory (in those who did not directly participate in the struggles, especially women, non-Stalinists including anarchists, then in demoralization and repression in the republican camp and tensions between volunteers), began the critical and meticulous

examinations and, more and more often, the digital publication of sources. However, all these topics in non-Western countries have not yet been studied as they should be. For that, the formation of a transnational team is necessary, and the meeting held in Belgrade in May 2023 can be an important step in that direction.